

“FIRES, MERCATS I MÓN RURAL”. QUARTES JORNADES SOBRE SISTEMES AGRARIS, ORGANITZACIÓ SOCIAL I PODER LOCAL ALS PAÏSOS CATALANS. ALGUAIRE (SEGRIÀ) NOVEMBRE DE 2002.

Josep Manuel Martínez París

Departament d'Història de la Universitat de Lleida

Per quarta vegada la vila d'Alguaire (Segrià) ha vist celebrar les *Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Organitzades biennalment pel Patronat Municipal “Josep Lladonosa i Pujol” (Alguaire) i el Departament d'Història de la Universitat de Lleida, aquestes jornades s'han convertit en un marc habitual per a la trobada d'investigadors, estudiants i públic en general, amb voluntat d'aprofundir en el coneixement de la història rural. Els dies 7, 8 i 9 de novembre de 2002, va tenir lloc la darrera edició d'aquestes jornades - coordinades per Enric Vicedo - amb l'objectiu de reflexionar i debatre entorn de la temàtica: *fires, mercats i món rural*.

Van ser plantejats com a eixos preferents de treball: a) la formació dels mercats i la participació en aquest procés de les economies pageses; b) les àrees d'influència i la circulació de les mercaderies i, finalment, c) el mercat: estímul o fre per al desenvolupament de les economies pageses. L'organització es proposava reflexionar “sobre una problemàtica complexa que no té una única interpretació.” Es a dir, el fet de que el mercat hagi estat vist per la historiografia tant com un element que possibilita la millora de les condicions de vida de les unitats familiars pageses com un factor que ha permès a les classes dominants enriquir-se explotant el treball aliè. No obstant, les comunicacions també podien referir-se a qualsevol altre aspecte relacionat amb la temàtica de les fires i mercats. Amb una perspectiva de llarga durada - des de l'alta edat mitjana fins al segle XX - les Jornades es van estructurar en tres sessions. La primera d'elles (dijous, 7 de novembre) va centrar-se en el període medieval i modern, la segona (divendres 8) en l'edat contemporània, mentre que el dissabte dia 9 un seminari sobre Europa va cloure la trobada. També va haver-hi temps per anar a visitar les caves Raimat.

Moltes van ser les aportacions i la varietat de temàtiques presents a les jornades, tot i que aquí, per a ser breus, haurem de limitar-nos a comentar alguns dels aspectes més destacats. Per a l'edat mitjana, i en relació a la formació dels mercats, Carme Batlle, - després d'assenyalar la dispersió de les fonts sobre fires i mercats- va referir-se al fet de com, entre els segles XI i XV, es va produir a Catalunya un creixement econòmic que va implicar un desenvolupament d'aquestes celebracions. Un procés que també inclou una possible continuïtat de certs mercats anteriors, com van remarcar els treballs d'Albert Riera per a Catalunya o de Concepción Villanueva per a la zona Terol-València. Aquesta relació entre l'estructuració dels intercanvis en època feudal i l'articulació territorial prefeudal es precisament objecte d'atenció de Maria Soler Sala que, en base a un acurat estudi de fonts documentals, arqueològiques i territorials relatives a la baronia de Castellvell de Rosanes, arriba a la conclusió de que l'arribada del feudalisme va suposar fenòmens de continuïtat, reinterpretació i trencament en relació al passat

romà. El mercat s'anava convertint en un factor de centralitat per a les viles o *bourgs*, que d'aquesta forma esdevenien llocs cada cop més interrelacionats amb la seva rodalia (com assenyalen Víctor Farías per a Catalunya, C. Villanueva per a les localitats intermèdies entre Terol i València i Judicaël Petrowiste per al Midi Toulousain). El mercat, durant l'edat mitjana, va acabar canalitzant una part cada vegada més important dels bens i recursos que no podien produir-se en el marc de l'explotació pagesa o que resultava més econòmic adquirir al mercat (V. Farías). Altres comunicacions han fet referència a l'importància del mercat urbà medieval, tant des d'una visió de llarga durada, que arriba fins a l'època contemporània, (Quintí Casals per a Lleida) com en relació al consum d'algun producte determinat, com és la carn a la mateixa ciutat de Lleida (1439), en base a la documentació generada per l'arrendament municipal de la seva venda, que aporta dades sobre els preus, normativa i diferents tipus de carn comercialitzats (Esther Martí). A banda de les fires i els mercats, sota un concepte ampli de *mercat* cal entendre altres tipus de transaccions, com les realitzades a la porta de les cases, per venedors ambulants o per les botigues que les universitats de veïns arrendaven en concepte dels monopolis de que gaudien, tal com va ressaltar Assumpta Muset en el seu anàlisi microanalític de les botigues municipals de la localitat anoienca de Capellades, Gaspar Feliu per al conjunt de la Catalunya de l'edat moderna o T. Peris Albentosa en relació a la comarca valenciana de la Ribera del Xúquer. Lídia Torra amb el seu estudi de les pautes de demanda i consum tèxtil a la Catalunya del segle XVIII (a partir de cates documentals a les poblacions d'Igualada, Mataró i Figueres) incideix, al igual que la ponència de A. Muset, en la importància de les botigues com a un dels llocs vinculats als processos de comercialització durant l'edat moderna. El mercat, admet també els conceptes de mercat de productes, terres, capital i treball, i àdhuc, el de ser estudiat en la seva vessant d'espai de sociabilitat (com demostrà la comunicació de Pere Solà en relació als segles XIX-XX).

Durant l'època moderna els mercats catalans van prosseguir lligats a les "viles-mercat", relacionades amb una rodalia i a l'existència d'uns excedents comercialitzables. Les fires mostraven una repercussió molt més gran a les dels mercats, essent també més especialitzades. (G. Feliu). En el cas del Midi Toulousain Jack Thomas constata l'estabilitat en el temps d'aquelles *places marchandes*. Allà, els nous mercats apareguts a l'època moderna no es varen consolidar, enfront d'un sistema mercantil articulat ja des de l'edat mitjana que va ser capaç d'absorbir l'intensificació dels intercanvis. Diversos autors (A. Muset, G. Feliu, T. Peris, P. Pascual...) van destacar l'existència de pràctiques especulatives d'algunes oligarquies durant l'edat moderna, lligades a la concentració dels excedents en poques mans, tal com també es desprèn del treball de J.M. Martínez París, on a partir de la documentació generada per un gran patrimoni agrari (situat a la localitat aragonesa de Fonz) s'analitza la seva relació amb els mercats.

El recurs a la història comparada es va mostrar com una eina eficaç per a plantejar el paper jugat pel mercat en el desenvolupament d'unes zones i no d'unes altres. Per als segles XVI-XVII-XVIII T. Peris Albentosa va comparar els sistemes agraris de la Ribera del Xúquer amb altres intensius i comercials com els d'aquella comarca (cas del nord d'Itàlia i els Països Baixos) amb altres poc comercials (extensiu com el de la meseta castellana i intensiu com l'agricultura cantàbrica). Tot plegat el porta a afirmar que, més que en explicacions basades en les conseqüències de la concentració de la propietat o en perspectives malthusianes, cal veure en el mercat un factor central en el desenvolupament agrari de la Ribera, que acabà impulsant un conjunt de notables transformacions socioeconòmiques a la zona. Pere Pascual situa en el moment de trànsit cap al capitalisme la seva investigació sobre l'autoconsum i la comercialització a l'Espanya interior. En aquesta zona es va produir un increment de la producció cerealícola, molt lligada al

proveïment de Madrid, entre els segles XVIII-XIX. Malgrat tot aquest creixement, sense canvi tècnic i amb una productivitat estancada, tenia límits. La distribució del producte agrari va comportar una falta crònica d'inversió causant d'aquesta situació d'estancament de la productivitat. El pes del marc institucional feudal en la comercialització forçada dels excedents agraris havia estat decisiu per a la gènesi d'un camperolat mancat de recursos per a incrementar la productivitat agrícola. Malgrat les reformes liberals, que van possibilitar un increment extensiu de la producció i una millora dels sistemes de transport, es va mantenir l'omnipresència del cereal (sotmès a una elevada demanda) i una distribució molt sesgada de la renda. La ponència de Domingo Gallego, que va analitzar la relació existent entre el mercat capitalista i les societats agràries, es centrà en el període 1850-1936. Partint de la idea de que els mercats estan molt condicionats pel context social i ambiental en el que operen, l'autor va analitzar els modes de funcionament dels mercats rurals. La seva reflexió teòrica va ser aplicada posteriorment a l'anàlisi concreta de les diferents societats rurals espanyoles. Això li permet comprovar com les capacitats i limitacions del mercat no depenen tan sols de les qualitats intrínseques d'aquesta forma de coordinació social sinó que estan lligades a la ampla varietat de sistemes socials passats i presents. S'argumenta, en definitiva que el coneixement de les capacitats i limitacions del mercat ha de produir-se en el marc d'una recerca històrica que pretengui anar perfilant els factors que afavoreixen o entorpeixen el camí cap a un benestar globalment compartit i ambientalment sostenible.

Diversos treballs relatius a l'època contemporània també van abordar la qüestió del paper que el mercat havia suposat per a diferents economies pageses. En la conferència inaugural de les jornades, Maria Teresa Pérez Picazo ens va apropar a la realitat dels *huertanos* murcians entre els segles XIX-XX. Aquests, accedien al cultiu de la terra de regadiu a partir d'arrendaments monetaris efectuats per la gran propietat. Podien pagar la renda pel fet de practicar una agricultura comercial. Així doncs, a la regió de Múrcia el recurs al mercat de productes, crèdit i treball va permetre als pagesos finançar el canvi agrari, tot i les difícils condicions en que vivien. Els anys 60 del segle XX, però, la petita explotació camperola va deixar de ser viable. Les màquines i els inputs resultaven massa cars, no aptes per a explotacions de 1,5 hectàrees. En una línia de reflexió similar es situa la ponència de Giuliana Biagioli orientada a analitzar la relació existent entre organització productiva, basada en el contracte de *mezzadria* (predominant en certes regions de la Itàlia central) i l'èxit del mercat. La documentació patrimonial de la zona li permet conèixer amb detall la distribució del producte agrari i la seva destinació al mercat o a l'autoconsum. Tot plegat li permet afirmar que a banda del protagonisme de la gran propietat en el mercat, el *contadino* anava al mercat amb més freqüència del que s'havia pensat. A mesura que aquests van anar disposant d'una renda major van augmentar l'autoconsum de blat, cereal que abans havien de vendre per a comprar altres cereals més assequibles. El mercat, tal com va afirmar Biagioli, va permetre la supervivència del *contadino*. Per la seva banda, Antoni Saumell va plantejar en la seva ponència com van respondre els petits i mitjans cultivadors vitícoles del Penedès davant dels reptes i estímuls del mercat (1900-1936). La seva argumentació demostra l'escàs èxit de la via associativa enfront de la iniciativa productiva i comercial individual. La resposta donada per un propietari ramader davant de les demandes del mercat va ser objecte d'estudi a la comunicació de Jacinto Bonales. Centrat en la zona de la Conca de Tremp l'autor analitza de forma microanalítica l'evolució d'una explotació ramadera, amb una parcial especialització comercial que va ser clau en l'evolució detectada per als anys 1920-1950. Es va passar de un ramat d'engreix a un ramat de cria amb destí a la venda de corders per al consum.

Finalment, hem d'assenyalar que si bé molts dels investigadors van fer

referència en algun moment o altre de la seva argumentació als circuits de circulació de les mercaderies, tres autors van centrar de forma específica el seu discurs en aquesta qüestió. Dos comunicacions plantejaren el tema dels intercanvis comercials entre Catalunya i Aragó per la zona del Pla de Lleida i la Llitera. Susana Lozano ho va fer, per a mitjans del segle XV, a partir de la documentació generada per la Taula de Tamarit de Llitera mentre que Josep Forns va parlar dels productes que circulaven durant el segle XVII per diverses poblacions de la Catalunya Occidental. Una qüestió - aquesta del comerç catalano-aragonés, sobre la que també es poden trobar algunes referències a les comunicacions de J.M. Martínez París o de Q. Casals. D'altra banda la segona comunicació de T. Peris Albentosa, sobre la intensa dimensió comercial de la Ribera del Xúquer, va destacar alguns dels circuits que lligaven la producció d'aquesta comarca amb el mercat. Així mateix, Pere Pascual va fer referència en la seva ponència als intercanvis de l'interior peninsular entre els segles XVIII-XIX. Una tercer treball centrat específicament en la temàtica dels fluxos mercantils va ser la ponència d'Isabel Moll que, en relació als canvis en l'organització de l'espai agrari, va exposar els resultats de la seva recerca sobre els circuits de circulació de les mercaderies a l'illa de Mallorca durant el segle XIX.

L'elevat i variat nombre de treballs presents a les jornades va evidenciar l'interès i la diversitat de perspectives i línies de treball que suscita el tema de les fires, mercats i món rural. Les actes d'aquestes *Quartes Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans* – actualment en curs de publicació - constituïran, en definitiva, una interessant obra de consulta per als estudiosos del món rural.